

Expression of the theme of water in the works of kyrgyz poets

Murtaz SOTVOLDIEV¹

Andijan State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received July 2021
Received in revised form
20 July 2021
Accepted 15 August 2021
Available online
15 September 2021

Keywords:

running water,
Yengi yok,
Toktogul,
Barps,
nature,
the Aral Sea.

ABSTRACT

The article deals with water, which is considered one of the most basic resources in nature. Life without water is impossible to imagine. In the works of writers and poets, too, much attention is paid to the relevance of this topic.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Кирғиз оқынлари асарларида сув мавзусининг ифодаланиши

АННОТАЦИЯ

Калып сүзлар:

оқар сув,
Йенги йўқ,
Тўхтагул,
Барпи,
табиат,
Орол денгизи

Мақолада табиатдаги энг асосий ресурслардан бири ҳисобланган сув мавзусининг қирғиз оқынлари асарларида ифодаланиши ҳақида сўз юритилади. Сувсиз ҳаётни тасаввур этиб бўлмайди. Сўз устаси, демократ шоирларнинг асарларида ҳам бу мавзунинг долзарблигига катта эътибор қаратилган.

Тема воды в творчестве киргизских поэтов

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

проточная вода,
Йенги йоқ,
Токтогул,
Барпы,
природа,
Аральское море.

В статье речь идет о воде, которая считается одним из самых основных ресурсов в природе. Жизнь без воды невозможно себе представить. В произведениях мастеров слов, поэтов-демократов тоже уделялось большое внимание актуальности этой темы.

¹ Lecturer, Andijan State University, Andijan, Uzbekistan.
E-mail: murtazotvoldiyev26@gmail.com.

Дунё аҳалоси сони йиллар давомида жуда тез суратларда ўсиб бормоқда. Бу эса инсониятга кийим-кечак, озиқ-овқат, ҳаётий заруратларни ва албатта, ичимлик сувига бўлган эхтиёжни юқорилатади. Ичимлик сувига бўлган талаб, ҳар бир замонда, ҳар бир маконда ўзининг долзарблиги билан муҳим аҳамият касб этади. Зеро, ишлаб чиқариш, дехқончилик, чорвачилик, индустрия, табиат, буларнинг барча-барчасининг ривожланиши ҳам сув муаммосига бориб тақалади. Сувсиз ҳаётни тасаввур этиб бўлмайди.

Сув тирик ҳаётнинг булоғи, табиатнинг онаси сифатида бадиий адабиётда ҳам ўз аксини топган. Ибтидоий жамоа давридан буён инсонлар сув ҳақида ривоятлар, афсоналар, эртаклар, моқоллар, қўшиқлар-у-шеърлар яратиб, у ҳақида ги тасаввурларини ифодалашган. Сувни асрар-авайлаш, уни келажак авлодга тоза, пок ҳолатда етказиб беришни энг олий бурч деб билганлар. Қирғиз бадиий адабиётининг забардаст сўз усталари, шоирлари, оқинларининг асарларида ҳам сувнинг инсон ҳаётидаги бекиёс ўрни, уни исроф қиласлиқ, агарда сувдан тўғри фойдаланилмаса унинг оқибатлари турли фалокатларга олиб келиши ҳақида кўпгина ҳаётий мисоллар келтирилган. Мисол учун; Йенгги йўқ оқин (Ўта Кўкаев), Барпи Аликулов, Тўхтагул Сатилганов в.б демократ оқинлар(шоир)нинг табиат ҳақидағи асарлари шулар жумласидандир.

Қирғиз халқининг зиёли, метин иродали, дами кучли, сўзи ўткир Йенгги йўқ оқини сувнинг тирик мавжудотга канчалик зарур эканлиги, табиат ва инсон ўртасидаги мувофиқлик, одамларнинг тобора ривожланиб бораётган ҳаётидаги инсон ва табиат, табиат ва тириклик масалаларини ўз асарларида ифодалаб, инсониятни ҳалол ва одамгарчилик фазилатлари билан яшашга чорлайди. Шунинг учун, халқ орасида “Буюк оқин Йенгги йўқ, шоирликда тенги йўқ” деган, нақил тарқалиши бежиз эмас. Оқин “Оқар сув” (Аккан суу) номли шеърида одам ва табиятни бир-бирини тўлдирувчи, икки эгизак инсонларга қиёслайди. Яъни, уларнинг отаси ҳам, онаси ҳам бир, одамлар табиатсиз, табиат эса одамларсиз бўла олмайди:

Жер жұзунө жайылып,
Толуп чыккан аккан суу,
Жети кабат жер астын,
Жарып чыккан аккан суу.
Жер, Ааламдын баарысын,
Багып чыккан аккан суу.
Жердин үстүн тепсеген,
Малга келген аккан суу.
Ай-Ааламда жашаган,
Жанга келген аккан.

Йер устига ёйилиб,
Тўлиб чиққан оқар сув,
Йетти қават йер остин,
Ёриб чиққан оқар сув,
Тирик жоннинг барчасин,,
Боқиб чиққан оқар сув.
Йер устида юрганнинг,
Барчаси сен оқар сув,
Табиатда яшаган,
Тириклик сен оқар сув. [2.240]

Замондошларининг хотирлашича Йенги йўқ оқин сув ҳақидағи қўшигини ўтетти кун дам олмай айта олган. Оқин сувнинг нафақат одамлар, балки, ўсимликлар, ҳайвонлар, тирик мавжудотнинг барчасига бирдек таалукли эканлигини кўп бора таъқидлайди.

Сув тозаликнинг, покликнинг тимсоли. Сув орқали кир-чангдан ҳоли бўламиз. Идиш-товоқ, кийим-кечақ, машина в.х барчасини тозалашда аямай ишлатамиз. Шу сабабли ҳам, қадимий Мисрда гунох иш қилган одамлар ўз гунохларини сувга айтиб, бундан кейин турли ёмонликлардан, номақбул ишлардан узоқ юришга ҳаракат қилишган. Халқ орасида “Ёмон туш қўрсанг, сувга айт, келадиган ёмонликнинг барчаси сув билан оқиб кетсин”, – деган тушинча ҳам асли шу эътиқоднинг намунаси.

Таниқли қирғиз оқини, шоир, импровизатор, бастакор, сўз устаси, достончи Тўхтагул ўз замонасининг зиёли, илимли кишиларидан бири эди. Шоир ўз асарларида адамларга одоб, тарбия, ҳаётни англаш, замонавий билимларга интилиш, инсонийликнинг асл зийнати ҳисобланмиш миллий қадриятларга содиқ бўлиш қаби масалаларда насиҳат қиласи. Табиат ҳодисаларига, унинг инжикликларига, инсон ва табиятнинг узвий боғлиқлигига бе эътибор бўлмаган Тўхтагул ҳам сув ҳақидаги қўшиғида қўйидагича фикр юритади:

Кўз илғамас, кўл етмас.

Сойда ҳам сен, тоғда сен.

Чанкаганда танимга,

Фойда ҳам сен, роҳат сен.

Табиатнинг барига,

Азган менен тозгонго,

Она ҳам сен, бола сен.

Көз жетпеген ала кыр,

Сайдаболгон аккан суу.

Чаңкаганда адамга,

Пайдаболгон аккан суу.

Айлаболгон аккан суу. [3.157] -деб,

сувнинг инсон қўли етмас жойларда ҳам табиятнинг бошқа мавжудотларига канчалик зарурлиги, тирик ҳаётнинг онаси эканлиги ҳақида фалсафий фикр юритади.

Аслида ҳам сув табиатнинг онаси. Тарихий маалумотларга кўра уч минг йилдан бери сув тўлқинсимон тасвирланади. Бу каби ишоралар илк марта Миср Эхромларидан топилган.

Буюк оқин Тўхтагулнинг шогирди, қирғиз халқининг демократ оқини Барпи Алиқулов “Табиат ва сув”, “Шамол”, “Қуёш”, “Она табиат” в.б. асарларида эса табиат қонунлари олдида одам бир мунча ожиз, лекин у ақл-у-заковати билан бутун борлиқни бошқариши ҳақида фикр юритади.

Жер титиреп бутқэндө,

Көктөн иман толқуп түшкэндө,

Жылдыз көккө толгондо,

Дунуйө пинаа болгондо.

Ай асмандан буқканда,

Күн кызырып чыкканда,

Адам-Ата, Обо-Эне,

Оозунан чыккан лапеси,

Кудайга дайын болгондо,

Суу атасы Сулайман,

Жардам сурал кудайдан,

Суу бергин деп муңайган,

Зилзила бўлиб, тинганда

Самодан иймон тушганда,,

Юлдуз кўкка тўлганда.

Дунё бино бўлганда,

Осмонда ой чарахлаб,

Қуёш нурин сочганда,

Одам-Ота, Момо-Ҳаво.

Борлиқ узра яралди,

Табиат хукми таралди.

Сув отаси Сулаймон,

Ёрдам сўраб Худодан.

Сув бергин деб, сўраган

[1.255] – деб, сувнинг пайдо бўлишини диний билимларига таяниб, асослашга ҳаракат қиласи.

Барпи оқин: “сув бўлмаса, ҳаётда фаровонлик бўлмайди, дараҳт қўкариб, мева пишмайди, ҳайвонлар қўпаймайди. Сувни исроф қилишилик ўз томирига болта уришликдир, тирикликка ҳиёнат қилишиликдир”, – деб, инсонларни табиатдаги барча неъматларни асрашга чорлайди.

*Этек жагың буулса,
Көл болосун аккан суу.
Чөлдуу жерге барганда,
Алтын менен күмүшкө,
Тең болосун аккан суу.*

*Оқар йўлинг тўсилса,
Фалокатнинг келгани.
Чўл худудга борганда,
Олтин билан кумушга
Нархинг сени тенгланди.* [2. 233]-

деб, оқиннинг икки аср аввал айтиб кетган сўзлари бугун энг долзарб муаммолардан бири эканлиги барчамизга маълум. Сувдан тўғри фойдаланмасликнинг натийжасида табиятда ҳисобсиз муаммолар яралди. Бази бир жойларга сув етиб бормаса, бази жойларда эса сув тошқинлари, тоза ичимлик сувининг ифлосланиши каби ҳолатларни кузатиш мумкин. Мисол учун, Марказий Осиёдаги Орол денгизи сувининг пасайиши минтақадаги. энг хавфли экологик муаммолардан бири ҳисобланади. Жаҳондаги энг тажрийбали эксперталар, экологлар яқин йигирма йил ичида тоза ичимлик сувининг танқислиги икки баробарга ортиши ҳақида илимий асаслар келтиради. Буюк оқин Барпининг “Олтин билан кумушга тенг бўласан” деган фикри ҳам ўз исботини топмоқда.

Хуласа қилиб айтганда, хар бир инсон табиатни асрашга қўлидан келганича харакат қилиши керак. Табиат неъматларидан тўғри фойдаланиш, уни кейинги авлодга тўла-тўқис етказиш одамзотнинг диний, маданий, маънавий тарафдан ҳам энг элий фарзи ҳисобланади. Бу борада бизга юқорида мисол келтирган оқинларимизнинг, шоир-у мутафаккирларимизнинг, донишманларимизнинг насиҳатлари, ўгитлари, ҳаётий мисоллари кўмакчи бўлади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Адабият. 7-класс окуу китеbi. Б. Алымов, М. Темирова, А. Муратов. Ташкент. – 2017. «Шарқ» басмасы.
2. Адабият. 8-класс окуу китеbi. С. Мусаев, М. Парипиев, А. Турдугулов Ташкент. – 2019. «Ўзбекистон» басмасы.
3. Токтогул. Чыгармаларынын эки томдук жыйнагы. 1 том. – Фрунзе «Адабият», 1989.